

DOI: 10.4467/29567610PIB.26.017.23489

Marta Leśnikowska

Wyższa Szkoła Kształcenia Zawodowego

ORCID: 0009-0001-0873-1233

marta.lesnikowska@wskz.pl

HIERARCHIZACJA ZAGINIĘĆ W DISKURSIE MEDIALNYM: IMPLIKACJE KRYMINOLOGICZNE

HIERARCHISATION OF DISAPPEARANCES IN MEDIA DISCOURSE: CRIMINOLOGICAL IMPLICATIONS

Streszczenie

Artykuł podejmuje teoretyczną analizę medialnej konstrukcji ofiar zaginięć w ujęciu kryminologii krytycznej i wiktymologii. Zaginięcie zostaje ujęte jako zdarzenie graniczne, którego istotą jest niepewność oraz zawieszenie statusu ofiary. W warunkach kultury medialnej to media współkształtują społeczną interpretację zaginięcia poprzez selekcję przypadków, personalizację, framing i emocjonalizację przekazu. Mechanizmy te prowadzą do hierarchizacji widoczności, utrwalania wzorca „ofiary idealnej” i ryzyka wtórnej wiktymizacji osoby zaginionej i jej najbliższego otoczenia.

Analiza wskazuje na strukturalny charakter tych procesów oraz ich konsekwencje w postaci nierówności wiktymologicznej i presji instytucjonalnej. Artykuł postuluje conceptualne wyodrębnienie interdyscyplinarnej subdyscypliny jako obszaru badań nad etiologią zaginięć, reakcją instytucjonalną, narracją medialną oraz społecznymi konsekwencjami nieobecności.

Słowa kluczowe: zaginięcia osób; ofiara idealna; wiktymologia krytyczna; kryminologia reakcji społecznej; media; agenda-setting; framing; wtórna wiktymizacja; panika moralna

Abstract

This article presents a theoretical analysis of the media construction of victims of disappearances from the perspective of critical criminology and victimology. Disappearance is treated as a borderline event, the essence of which is uncertainty and the suspension of the victim's status. In the context of media culture, it is the media that shape the social interpretation of disappearances through the selection of cases, personalisation, framing and emotionalisation of the message. These mechanisms lead to the hierarchisation of visibility, the perpetuation of the 'ideal victim' model and the risk of secondary victimisation of the missing person and their immediate environment.

The analysis points to the structural nature of these processes and their consequences in the form of victimological inequality and institutional pressure. The article proposes the conceptual separation of an interdisciplinary subdiscipline as an area of research on the aetiology of disappearances, institutional response, media narrative and the social consequences of absence.

Keywords: missing persons; ideal victim; critical victimology; social reaction criminology; media; agenda-setting; framing; secondary victimisation; moral panic

Wprowadzenie

Zaginienie osoby to szczególny typ zdarzenia społecznego, które usytuowane jest na styku prawa, kryminologii i sfery symbolicznej. W odróżnieniu od klasycznie rozumianego przestępstwa nie zawsze wiąże się z jednoznacznie ustalonym czynem zabronionym ani też z wyraźnie określonym sprawcą. Istotą zaginięcia jest niepewność – zawieszenie między domniemaniem zagrożenia a możliwością samowolnego oddalenia się.

W warunkach kultury medialnej zaginięcia zyskują wysoką widoczność publiczną, a media nie tylko informują o zdarzeniu, ale także aktywnie współtworzą jego znaczenie. Status osoby zaginionej jako „ofiary” kształtowany jest za pośrednictwem środków masowego przekazu w procesie społecznego uznania. Artykuł ma charakter teoretyczny i celowo pomija analizę konkretnych najbardziej „medialnych” przypadków zaginięć ostatnich lat. Rezygnacja ta nie wynika z braku ich empirycznej doniosłości, a z przyjętej perspektywy badawczej. Analiza jednostkowych spraw mogłaby prowadzić do reprodukcji tych samych mechanizmów, które stanowią przedmiot krytyki. Celem opracowania jest przede wszystkim identyfikacja strukturalnych wzorców konstrukcji narracyjnej, a nie ocena poszczególnych reakcji czy wydarzeń.

W perspektywie kryminologii krytycznej analiza koncentruje się na procesach społecznego definiowania zaginięć oraz na uwarunkowaniach kulturowych i instytucjonalnych, które wpływają na poziom ich publicznej widoczności.

Punktem wyjścia jest teza, że media współkształtują reakcję społeczną, zakres empatii praktykę instytucjonalną. Problemem nie jest samo informowanie, ale stosowanie ram interpretacyjnych i ich społecznych konsekwencji. W takim ujęciu analiza prowadzi do szerszego pytania o model relacji między państwem, mediami a jednostką w społeczeństwie demokratycznym.

Jednocześnie rozważania te ujawniają ograniczenia dotychczasowych ram badawczych. Zaginięcia nie mogą być zredukowane wyłącznie do kategorii przestępczości ani analizowane jedynie w obrębie klasycznej wiktymologii. W tym kontekście artykuł postuluje konceptualne wyodrębnienie interdyscyplinarnej subdyscypliny – disparentologii (łac. *disparere* – znikać; gr. *logos* – nauka) – obejmującej badania nad etiologią zaginięć, reakcją instytucjonalną,

narracją medialną oraz społecznymi konsekwencjami nieobecności. W ujęciu kryminologii krytycznej subdyscyplina ta analizowałaby mechanizmy selekcji, symbolicznej kontroli i hierarchizacji, które decydują o widzialności określonych przypadków.

Tak zarysowana perspektywa pozwala uchwycić zaginięcie jako zjawisko strukturalne, osadzone w relacjach władzy, procesach definiowania problemów społecznych oraz wytwarzania statusu ofiary.

Ofiara zaginięcia – szczególna kategoria wiktymologiczna

Zaginięcie jako typ wiktymizacji

Zaginięcie osoby stanowi szczególny rodzaj kategorii kryminologicznej, który odróżnia się znacznie od klasycznych przypadków przestępstw przeciwko mieniu, zdrowiu czy życiu. Rozpatrując typowe zdarzenia o charakterze kryminalnym istnieje dość wyraźnie zarysowana relacja na osi sprawca- ofiara, dynamika między nimi ma względnie określony charakter, a sam czyn może zostać opisany, zrekonstruowany, udowodniony i oceniony. Całkiem inaczej wygląda to w przypadku zaginięcia, gdzie dominantą pozostaje niepewność: zarówno co do wiedzy o losie zaginionej osoby, jak i braku możliwego jednoznacznego określenia czy w ogóle doszło do czynu zabronionego¹.

Zaginięcie jest zjawiskiem społecznym, które w znaczący sposób wpływa na poczucie bezpieczeństwa, generuje silne emocje wspólnoty, a także sprawia, że znany dotychczas mechanizm więzi społecznych zostaje zaburzony².

Z perspektywy wiktymologii zaginięcie może być rozpatrywane jako potencjalne zdarzenie o charakterze wiktyimizacyjnym, gdzie status ofiary pozostaje niejako „zawieszony”. Nie można bowiem stwierdzić od razu, czy zaginiona osoba padła ofiarą przestępstwa, czy też dobrowolnie oddaliła się z miejsca dotychczasowego pobytu w wyniku perturbacji losowych lub innych przyczyn, które nie mają charakteru kryminalnego³.

¹ Zarządzenie nr 48 Komendanta Głównego Policji z dnia 28 czerwca 2018 definiuje zaginięcie osoby jako zaistnienie zdarzenia, uniemożliwiającego ustalenie miejsca pobytu osoby fizycznej, wymagające jej odnalezienia albo udzielenia pomocy w celu zapewnienia ochrony życia, zdrowia lub wolności. Osobą zaginioną według przywołanego aktu jest osoba, którą na skutek zdarzenia uniemożliwiającego ustalenie miejsca jej pobytu należy odnaleźć w celu zapewnienia ochrony jej życia, zdrowia lub wolności.

² P. Wojnicz, *Zaginięcia osób – implikacje prawne w świetle opinii społecznej*, [w:] *Spółczesność polskie wobec wyzwań i zagrożeń XXI wieku*, (red.) D. Tomczyszyn, S. Tur, i D. Błaszczak, Białą Podlaska 2025, s. 29. <https://wydawnictwo.akademibialska.pl/aktualnosci/spoleczenstwo-polskie-wobec-wyzwan-i-zagrozenxxi-wieku-438.html> (dostęp: 13.02.2026).

³ Szerzej I. Malinowska, *Problematyka zaginięć ludzi w aspekcie prawnokryminologicznym*, „Problemy Współczesnej Kryminologii”, 2018, T. 22, s. 129–148.

Kolejnym elementem, na który należy zwrócić uwagę jest fakt braku wyraźnie określonego sprawcy. W wielu przypadkach nie istnieje żadna konkretna osoba, która może być powiązana z odpowiedzialnością za potencjalną krzywdę. W związku z tym, konstrukcja ofiary odbywa się bez równoczesnego przypisania konstrukcji sprawcy, co w znacznym stopniu wpływa na trudności w społecznej identyfikacji zdarzenia zaginięcia. Aspektem, który wpływa na jego percepcję społeczną jest także specyficzny stan zawieszenia między niepewnością a nadzieją: ofiara zaginięcia może istnieć jako potencjalnie pokrzywdzona albo ta, której nic się nie stało. Ta dwoistość rodzić może silne napięcia emocjonalne i w konsekwencji będzie sprzyjać powstawaniu narracji, które zapełnią lukę informacyjną. W ujęciu wiktymologicznym status ofiary nie będzie wynikał tu z faktu doznania szkody, a z przypisania ewentualności takowej. Konsekwencją więc jest postulat, by zaginięcie postrzegane było jako szczególny typ wiktymizacji domniemanej, gdyż sam proces uznania ofiary ma tu dynamiczny charakter, niejednokrotnie bardzo zależny od społecznej interpretacji zdarzenia.

W tym miejscu należy zwrócić uwagę na rozróżnienie kilku porządków statusu ofiary. W sensie prawnym osoba zaginiona nie uzyskuje automatycznie statusu pokrzywdzonego w rozumieniu zapisów Kodeksu postępowania karnego. Zgodnie z art. 49§1 k.p.k.⁴ pokrzywdzonym jest bowiem „osoba fizyczna lub prawna, której dobro prawne zostało bezpośrednio naruszone lub zagrożone przez przestępstwo”. W sytuacji zaginięcia nie zawsze możliwe jest ustalenie, czy doszło do jakiegokolwiek czynu zabronionego, a tym samym, czy dobro prawne zostało naruszone bądź zagrożone przez przestępstwo. W szerszym ujęciu definicję ofiary przedstawia Karta Praw Ofiary⁵, zgodnie z którą jest nią osoba fizyczna, której dobro chronione prawem zostało bezpośrednio naruszone lub zagrożone przez przestępstwo, a także jej najbliżsi, przy czym przysługuje jej prawo do pomocy, poszanowania godności oraz ochrony przed wtórną wiktymizacją, niezależnie od tego, czy sprawca został ustalony i czy wszczęto postępowanie karne. W ujęciu psychologicznym ofiarą może być „osoba, która poniosła straty emocjonalne, związane z przeżywaniem silnych emocji i stresu”⁶.

Niniejszy artykuł koncentruje się wokół statusu społecznego, rozumianego jako symboliczne uznanie jednostki za ofiarę w przestrzeni publicznej. To ten poziom podlega procesom konstrukcji medialnej i on stanowi zasadniczy przedmiot dalszej analizy.

⁴ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (Dz. U. z 2025 r., poz. 1872).

⁵ Polska Karta Praw Ofiary, <https://www.gov.pl/web/po-jelenia-gora/polska-karta-praw-ofiary> (dostęp: 04.03.2026).

⁶ A. Niezabitowska, *Policjant wobec ofiary przestępstwa*, Słupsk 2016, s. 7.

Rola mediów w kształtowaniu społecznego statusu ofiary w warunkach niepewności

Niepewność związana z zaginięciem tworzy społeczną potrzebę nadania zdarzeniu znaczenia. W ujęciu Bergera i Luckmanna uruchamiany zostaje proces społecznego porządkowania doświadczeń (nomizacji), podczas którego wytwarzane są znaczenia chroniące jednostki przed lękiem i chaosem. W sytuacji braku jednoznacznych informacji pojawia się potrzeba narracji, która pozwala uporządkować rzeczywistość i tym samym zredukować niepokoje⁷. Media odgrywają ogromną rolę w instytucjonalizacji tych zdarzeń, dostarczając typizacji i wzorów wyjaśniania jako narzędzi do porządkowania świata i wprowadzenia poczucia ładu. Społeczeństwo za pośrednictwem mediów, instytucji, publicznej debaty próbuje znaleźć odpowiedzi na pytania o to, co się stało czy doszło do przestępstwa, kto ponosi odpowiedzialność za zaistnienie zdarzenia.

Dlatego jak już wskazywano wyżej: status ofiary nie jest zastany, zostaje konstruowany: w zależności od przyjętej narracji utrwała się określony wizerunek osoby zaginionej. Często przedstawia się ją jako ofiarę przestępstwa, mimo, że nie ma na to potwierdzających dowodów. W takiej narracji potęguje się konstrukcja potencjalnej, domniemanej krzywdy, co z jednej strony prowadzić może do mobilizacji i solidaryzacji w działaniach poszukiwawczych, z drugiej naznacza się osobę zaginioną. Z procesem może wiązać się selektywny dobór eksponowania niektórych elementów związanych z ofiarą zaginięcia przy jednoczesnym marginalizowaniu innych. Pozytywne przedstawianie zarówno zaginionej osoby, jej środowiska, akceptowanych społecznie zachowań wzmacnia legitymizację wiktymologiczną, a skupienie na problemach, konfliktach czy uzależnieniach będzie nie tylko obniżać status osoby zaginionej, ale także podsycać ambiwalentne oceny moralne społeczeństwa. W ten sposób osoba zaginiona może stać się ofiarą interpretowania sytuacji, w której brak oparcia w faktach zastąpiony zostanie symbolicznym uznaniem krzywdy bądź jej zdekonstruowaniem.

Koncepcja „ofiary idealnej” w kontekście zaginięć

Koncepcja „ofiary idealnej” zaprezentowana przez Nilsa Christiego zakłada, że niektóre ofiary są bardziej godne współczucia i wsparcia ze strony społeczeństwa, niż inne. Wskazał on pięć podstawowych cech, które czynią ofiarę „idealną”:

⁷ A. Lech, *Społeczne konstruowanie rzeczywistości obiektywnej*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej. Organizacja i zarządzanie” z. 65, 2013, s. 188.

- jest słaba,
- zajmuje się pozytywną aktywnością, czymś szlachetnym w chwili dokonania przestępstwa,
- za okoliczności popełnienia przestępstwa – czas, miejsce – nie można jej przypisać winy,
- sprawca jest jednoznacznie „zły”,
- ofiara nie znała sprawcy⁸.

Przedstawiony przez norweskiego kryminologa koncept ma szczególne zastosowanie w analizie zaginięć: w warunkach niepewności społeczna ocena zależeć będzie od zgodności obrazu ofiary zaginięcia z archetypicznym obrazem niewinności czy bezbronności. W takie ramy wpisywać się będą przede wszystkim dzieci, młode kobiety oraz osoby starsze: w ich przypadku zagrożenie potencjalną krzywdą wydaje się największe, konstruowanie takiego obrazu sprzyjać będzie intensywnemu zainteresowaniu społeczności, empatii oraz wzrostowi mobilizacji sił poszukiwawczych. P. Wojnicz⁹ przeprowadził badania wiedzy respondentów na temat zaginięcia i osoby zaginionej: większość respondentów wskazała, że za zaginione uznaje się najczęściej kobiety, status ofiary jest moralnie oczywisty- policja musi działać w celu udzielenia jej pomocy, a z zaginięciem wiąże się często wątek kryminalny.

Zgodnie z nurtem wiktymologii krytycznej wielu ofiarom odmawia się tego statusu, doszukując się ich winy, umniejszając ich cierpienie. Dobrze widać to w analizie dyskursu medialnego o ofiarach zaginięć. W przypadku osób marginalizowanych przez społeczeństwo- np. uprzednio karanych, uzależnionych, bezdomnych czy migrantów – pojawia się często sugestia dobrowolnego oddalenia się, ucieczki od konsekwencji czy przedstawianie zaginięcia jako naturalnego elementu stylu życia: taki sposób prezentowania obrazu wpływa na obniżenie empatii społecznej, zainteresowania i zaangażowania ludzi w działania pomocowe, a sama ofiara postrzegana jest jako co najmniej współodpowiedzialna za swoje położenie.

Rozpatrując usytuowanie osób zaginionych w perspektywie wiktymologicznej uznać można, że podlegają one hierarchizacji w zależności od cech społecznych. Na uwagę zwraca również fakt, że sama niepewność co do rodzaju zdarzenia nie zmniejsza lub wręcz nie usuwa mechanizmów wartościowania, a przeciwnie: wzmacnia je. Sam proces „tworzenia” ofiary zaginięcia jest lustrem, w którym widać dominujące wzorce moralne i szersze spojrzenie na strukturę nierówności społecznych.

⁸ D. Woźniakowska, *Ofiara przestępstwa* [w:] *Kryminologia. Teoria i praktyka*, (red.) P. Chomczyński, P. Frąckowiak, D. Woźniakowska, Warszawa 2024, s. 475.

⁹ P. Wojnicz, *Zaginięcia osób...*, op. cit., s. 31–34.

Medialne mechanizmy konstruowania i różnicowania statusu ofiary zaginięcia

Media jako podmiot reakcji społecznej w procesie wiktylizacji

Analizując medialne przedstawienie ofiar zaginięć należy zwrócić się ku teorii naznaczenia społecznego (ang. *labelling theory* – „znak”, „etykieta”), która wraz z rozwojem nurtów krytycznych w kryminologii podjęła analizę psychospołecznych mechanizmów stygmatyzacji i jej konsekwencji oraz skupiła się na analizie warstwy socjologicznej¹⁰. W ujęciu socjologicznym teoria zakłada, że dewiacja nie jest integralną cechą zachowania, ale efektem reakcji społecznej i przypisania mu określonego znaczenia. W przypadku zaginięcia osoby staje się ono problemem społecznym dopiero w momencie zdefiniowania takiego zdarzenia jako sytuacji zagrożenia lub pokrzywdzenia. Zgodnie z ujęciem H.S. Beckera: „Grupy społeczne tworzą dewiację, poprzez ustanowienie reguł, których złamanie stanowi dewiację, oraz poprzez zastosowanie tych reguł wobec konkretnych osób (...)”¹¹, a więc proces taki ma charakter interakcyjny opierając się nie tylko na fakcie naruszenia normy, ale także na mechanizmach kontroli społecznej. Nadanie statusu ofiary zaginięcia wydaje się być subiektywnym efektem społecznego przypisania określonej etykiety. W takim ujęciu media stanowią kluczową rolę w postaci kształtowania reakcji społecznej. Poprzez selektywny wybór wyeksponowania niektórych spraw zaginięć decydują, które z nich zyskują widoczność w przestrzeni publicznej, jakie informacje i w jaki sposób zostaną przekazane. Niejednokrotnie do przestrzeni przebija się „ofiara idealna”, a sam status ofiary wydaje się nie być do końca podyktowany poziomem pokrzywdzenia, a pozostawać może rezultatem dyskursywnego procesu naznaczenia, w którym media pełnią funkcję centralnego mechanizmu definiującego.

Stanley Cohen analizując zjawisko paniki moralnej pojawiającej się „(...) gdy osoba lub grupa osób albo określony stan lub sytuacja są przedstawiane jako zagrożenie dla wartości i interesów społecznych”¹² zwracał uwagę, że media mogą intensyfikować lęki społeczne poprzez dramatyczne i uproszczone przedstawianie zdarzeń. W odniesieniu do zaginięć mechanizm taki może prowadzić do przekształcenia jednostkowej sytuacji w szerszy symbol zagrożenia bezpieczeństwa (np. kobiet, dzieci), skutkiem czego sama osoba zaginiona nie jest już tylko osobą prywatną, ale staje się symboliczną figurą reprezentującą określoną kategorię społeczną i jej podatność na pokrzywdzenie.

¹⁰ M. Grzyb, K. Krajewski, *Nurty krytyczne we współczesnej kryminologii* [w:] *Kryminologia Teoria i praktyka*, op. cit., s. 60–64.

¹¹ Ibidem, s. 64.

¹² J. Pyżalski, N. Walter, *Media a przestępczość i zachowania ryzykowne* [w:] *Kryminologia Teoria i praktyka*, op. cit., s. 239.

Mechanizm konstruowania ofiary zaginięcia przez media

Proces konstruowania ofiary zaginięcia w publicznej przestrzeni medialnej można przedstawić jako schemat powiązanych ze sobą powtarzalnych mechanizmów narracyjnych.

Zgodnie z koncepcją ustanawiania agendy (*agenda setting*) autorstwa Maxwella M. Combsa i Donalda M. Shawa, media kształtują społeczną hierarchię ważności tematów i intensywność ich ekspozycji, które następnie uznawane są przez społeczeństwo za najbardziej istotne. Drugi poziom teorii sięga do atrybutów – ich odpowiednie akcentowanie wpływa na sposób uczenia się odbiorców oraz ma charakter perswazyjny w zakresie oceny danej kwestii¹³. Powiązanie tego poziomu z teorią *framingu* polegającą na ujęciu danego zdarzenia w określone ramy interpretacyjne, które nadają mu sens i wskazują kierunek oceny wpływa na rzeczywisty odbiór społeczny danej sytuacji. W prezentowaniu zaginięć ramy mogą koncentrować się na eksponowaniu cech „ofiary idealnej”, przedstawiać wybrane pozytywne elementy biografii lub przeciwnie: skupiać się na domniemanej odpowiedzialności osoby zaginionej za sytuację. Wybór ramy zadecyduje więc o odbiorze informacji o zaginięciu jako sytuacji wymagającej solidarnego działania na rzecz odnalezienia osoby zaginionej lub będącej konsekwencją wyborów życiowych niezasługujących na społeczną empatię.

Kolejnym mechanizmem konstruowania narracji o osobie zaginionej jest spersonalizowany przekaz: relacje medialne zawierają często fotografie z prywatnego archiwum, wypowiedzi bliskich, opisy codziennych aktywności podejmowane przez osobę przed zaginięciem. Rolą personalizacji jest zwiększenie szansy na identyfikację ofiary zaginięcia wśród odbiorców, ale także pobudzenie ich emocji. Ujemnym skutkiem takiego zabiegu jest sprowadzenie pokrzywdzenia realnej osoby do figury bohatera medialnej historii. Zabieg personalizacji może także prowadzić do rozczarowania społecznego oraz wtórnej wiktyimizacji ofiary: w chwili odnalezienia osoby i ujawnienia, np. informacji niespójnych z pierwotnie przyjętą ramą.

Informacje medialne dotyczące zaginięć wzmacniane przez mechanizmy przedstawione powyżej cechuje także duży poziom emocjonalizacji przekazu w postaci dramatycznych apeli lub podkreślania rozpaczliwych bliskich. Taka narracja wpływa pozytywnie na mobilizację w organizowaniu pomocy, ale pozwala też w pewnym stopniu niwelować lukę informacyjną, zastępując fakty silnym ładunkiem afektywnym. Często zaginięcia przedstawiane są jako zdarzenia związane z brutalnymi czynami przestępnymi, mimo, że brakuje

¹³ E. Nowak, *Teoria agenda – setting a nowe media*, „Studia Medioznawcze” 3 (66), 2016, s. 13.

potwierdzonych informacji, by w ogóle doszło do czynu zabronionego. Mechanizm stosowany jest w celu przyciągnięcia i zatrzymania uwagi odbiorców.

W dzisiejszych czasach nie tylko media tradycyjne współtworzą hierarchizację zaginięć. Równie istotne są systemy technologiczne mediów społecznościowych, których funkcjonowanie oparte jest na algorytmach selekcyjnych treści. Systemy rekomendacyjne analizując dane o aktywności użytkowników decydują jakie informacje zostaną zaprezentowane większej liczbie osób. Brany jest także pod uwagę potencjał zaangażowania: treści generujące silne emocje, interakcje czy treści kontrowersyjne mają większą szansę na rozpowszechnienie. W kontekście zaginięć to właśnie te nacechowane emocjami i dramatyzmem informacje będą przebijać się do zbiorowej świadomości.

Klasyczna teoria ustanawiania agendy przez media w naturalny sposób uzupełniona została o użytkowników i algorytmy tworząc hybrydę działającą na wspólnych fundamentach.

Opisane wyżej mechanizmy konstruowania przekazów medialnych na temat osób zaginionych nie są oczywiście jednoznacznie negatywne, jednakże należy mieć na uwadze, że mogą one prowadzić do selekcji empatii społeczeństwa nierówności wiktyologicznej.

Konsekwencje wybiórczych mechanizmów medialnych w reprezentacji ofiar zaginięć

Analiza mechanizmów konstruowania ofiary zaginięcia prowadzi do wskazania systemowych konsekwencji, które rodzą skutki wartościowania i selekcjonowania w publicznym odbiorze społecznym. Istotą strukturalnego zagrożenia dla równości wiktyologicznej są:

- Wybiórcza widoczność w przestrzeni medialnej: nie wszystkie zaginięcia zyskują porównywalne zainteresowanie, a „medialna atrakcyjność” skutkuje hierarchizacją cierpienia i zróżnicowanym podejściem w empatii społecznej.
- Koncepcja „idealnej ofiary” wzmacnia poczucie solidarności społecznej wobec sytuacji, co prowadzi do warunkowania niewinności: gdy osoba zaginiona nie wpisuje się we wzorzec, przekaz staje się niejednoznaczny i ogranicza legitymizację wiktyologiczną.
- Uprzedmiotowienie osoby zaginionej: mechanizmy personalizacji i dramatyzacji przekazu prowadzą do sprowadzenia osoby do roli aktora w medialnym przekazie.
- Wiktyimizacji wtórna otoczenia osoby zaginionej: pomijany często aspekt wtórnej wiktyimizacji dotyczącej bliskich wynika zarówno z presji medialnej jak i oceny moralnej społeczeństwa.

- Utrwalanie wzorców nierówności społecznych: samo przyznanie osobie zaginionej statusu widoczności warunkowane jest wieloma wzorcami kulturowymi, płcią, kapitałem społecznym, więc ofiary pozbawione określonego komponentu nie będą mogły liczyć na równość wiktyologiczną.

Problematyka medialnej narracji przyjmowanej wobec osób zaginionych nie dotyczy jednostkowych przypadków, ma raczej charakter systemowego prowadzenia przekazu. Z punktu widzenia kryminologii krytycznej konstrukcja ofiary przez massmedia nie jest neutralnym procesem informacyjnym, a stanowi główny rdzeń systemu symbolicznej reakcji społecznej. Podstawowym problemem jest więc nie samo informowanie, a sposób konstruowania sylwetki ofiary zaginięcia.

Konsekwencje kryminologiczne

Konsekwencje kryminologiczne mają charakter wielopostaciowy. Wskazana wyżej selektywna narracja wpływa na wybiórczą mobilizację społeczną, w rezultacie adekwatna reakcja społeczeństwa nie zależy od obiektywnej skali zagrożenia, a od umiejętnej konstrukcji relacjonowania zdarzenia.

Ta wybiórczość przekłada się bezpośrednio na presję instytucjonalną. Presja medialna i społeczna uderza bezpośrednio w organy ścigania: przede wszystkim policję, od której oczekuje się szybkich, spektakularnych działań, a brak natychmiastowych efektów odczytywany jest jako indolencja instytucjonalna. Istnieje ryzyko, że w warunkach „spraw medialnych” dochodzić będzie do większej alokacji sił i środków w celu szybkiego ustalenia przebiegu zdarzenia niż przy innych tego samego typu.

Zgodnie z zasadą równości wobec prawa wyrażoną w art. 32 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej¹⁴ działania organów państwowych mają mieć charakter niedyskryminacyjny i bezstronny. Artykuł 7 ustawy zasadniczej¹⁵ zobowiązuje organy władzy publicznej do działania na podstawie i w granicach prawa. W takim ujęciu policja powinna podejmować czynności na podstawie obiektywnej oceny zagrożenia i zgodnie z obowiązującymi procedurami, a nie na podstawie medialnego zainteresowania określoną sprawą. Jeśli jednak intensywność i presja ze strony mediów i społeczeństwa zaczyna wpływać na priorytety działania instytucji dojść może do napięcia normatywnego, a konsekwencją będzie uzależnienie praktyki organów ścigania od czynników pozaprawnych, co osłabia wspomnianą wyżej aksjologiczną podstawę

¹⁴ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. 1997 r., nr 78, poz. 483.

¹⁵ Ibidem.

równego traktowania. W praktyce zainteresowanie medialne jednostkowym przypadkiem zaginięcia może realnie przełożyć się na sposób organizacji działań podejmowanych przez organy ścigania. Przejawiać się to może m.in. przyznaniem wyższego priorytetu, zwiększeniem liczby funkcjonariuszy zaangażowanych w prowadzenie czynności poszukiwawczych, zintensyfikowanie podejmowanych czynności procesowych czy też rozszerzeniem komunikacji medialnej. Sprawy o wysokiej rozpoznawalności medialnej mogą wywoływać powoływanie wyspecjalizowanych zespołów lub przyspieszanie procesów decyzyjnych. Czynności takie nie muszą oznaczać naruszenia obowiązujących przepisów prawa, jednak rodzić mogą słuszne pytania o równość dystrybucji i proporcjonalność zasobów instytucjonalnych w poszczególnych sprawach. Jednocześnie podkreślić należy, że funkcjonowanie sformalizowanych procedur poszukiwawczych, nadzór prokuratora nad czynnościami procesowymi, a także wewnętrzne standardy prowadzenia polityki medialnej instytucji publicznych mogą stanowić realny mechanizm ograniczający wpływ czynników pozaprawnych na praktykę działania organów ścigania.

Opisany wyżej syndrom paniki moralnej wywołany przez intensywne relacjonowanie jednostkowego przypadku zaginięcia może prowadzić do wzbudzenia lęków społecznych, wzrostu nieufności społecznej i formułowania reaktywnych postulatów zaostrenia polityki karnej czy zwiększenia uprawnień służb.

Najbardziej jednak trwałym skutkiem jest społeczne „wykluczenie” nieidealnych ofiar, które nie spełniając kulturowego wzorca podkreślanego przez media, skazane są na nierówne traktowanie w dystrybucji solidarności i empatii społecznej.

Podsumowanie

Medialna prezentacja zaginięć nie tylko odzwierciedla rzeczywistość, ale prowadzi do kształtowania ocen społecznych, wpływa na taktykę działania instytucji i dokonuje gradacji uznania w kategorii ofiar. Zasadnicza polityka komunikacyjna policji w sprawach zaginięć ma profesjonalny i sformalizowany charakter. Jedynym uzupełnieniem powinna być edukacja wiktymologiczna skierowana do funkcjonariuszy pionów kryminalnych oraz rzeczników i oficerów prasowych, której celem nadrzędnym będzie wzmocnienie wrażliwości komunikacyjnej w zakresie ochrony godności i zapobiegania wtórnej wiktymizacji oraz mechanizmów medialnych stosowanych w budowaniu narracji „idealnej ofiary”. Policja poprzez świadomą i wystandaryzowaną politykę komunikacyjną oraz bieżącą współpracę z mediami może istotnie wpłynąć na zmniejszenie ryzyka hierarchizacji ofiar oraz wiktymizacji wtórnej ich

najbliższego otoczenia. Przeprowadzona analiza prowadzi do zasadniczego pytania o możliwość etycznej prezentacji zaginięć w przestrzeni medialnej. Odpowiedź nie ma charakteru jednoznacznego. Informowanie może sprzyjać działaniom poszukiwawczym poprzez mobilizację, solidarność i okazywanie pomocy instytucjom odpowiedzialnym za ich prowadzenie. Z drugiej jednak strony należy pamiętać, że etyczność prezentacji nie zależy wyłącznie od faktów, a od przyjętych ram interpretacyjnych. Ostatecznie więc pytanie powinno koncentrować się na modelu relacji między państwem, jednostką a mediami w społeczeństwie demokratycznym.

Analiza medialnej konstrukcji narracji w kontekście zaginięć prowadzi do czterech podstawowych konkluzji. Po pierwsze, narracja ma charakter strukturalny, opiera się na konkretnych mechanizmach generujących nierówny rozkład widoczności i empatii. Po drugie media współtworzą status ofiary, co odnosi skutek w postaci utrwalania wzorców niewinności i hierarchizacji cierpienia. Po trzecie wtórna wiktyimizacji może być pokłosiem personalizacji przekazu i nasycenia go silnym komponentem emocjonalnym – media czynią otoczenie osoby zaginionej integralnym elementem relacji bazując na reakcjach, dramacie i prywatnych doświadczeniach. W momencie wyczerpania potencjału medialnego danej historii, najbliżsi zostają z konsekwencjami publicznej prezentacji traumatycznego doświadczenia, najczęściej pozbawieni wsparcia systemowego. Po czwarte, analiza ujawnia ograniczenia dotychczasowych ram badawczych. W ujęciu kryminologii krytycznej problematyka zaginięć nie powinna być zredukowana tylko do kategorii przestępczości ani analizowana wyłącznie przez pryzmat wiktymologii. Osoby zaginione nie tworzą przecież homogenicznej grupy ofiar czynów zabronionych, a ich sytuacja nie zawsze wpisuje się w dualny schemat sprawca- ofiara. Zaginięcie wymyka się klasycznej logice penalnej.

Jak trafnie zauważa P. Wojnicz¹⁶ zjawisko to zasługuje na wyodrębnienie jako oddzielna dziedzina badań- analogicznie do suicydologii czy wiktymologii. Kryminologia krytyczna wskazuje, że to co uznane zostaje za problem społeczny, a później poddane instytucjonalnej kontroli i regulacji, jest efektem relacji władzy i procesów definicyjnych. Problematyka zaginięć – sytuacji, w którą wpisane są niepewność i nieobecność- funkcjonuje na styku polityki społecznej, polityki karnej, mediów, społecznego dyskursu moralnego, jednocześnie nie będąc uchwytną w żadnej z tych dziedzin oddzielnie.

¹⁶ P. Wojnicz, *Zaginięcia osób...*, op. cit., s. 29.

W takim kontekście zasadnym byłoby postulowanie wyodrębnienia subdyscypliny –disparentologii¹⁷, stanowiącej konceptualne określenie interdyscyplinarnego obszaru badań nad zaginięciami osób. Jej przedmiotem byłyby analiza etiologii zaginięć, profilu osób zaginionych, reakcji instytucjonalnej, narracji medialnej i społecznych konsekwencji związanych z zaginięciem. W ujęciu kryminologii krytycznej subdyscyplina ta badałaby mechanizmy selekcji, symbolicznej kontroli i hierarchizacji, które wpływają na to, czyje zaginięcie staje się przedmiotem publicznej widoczności, a czyje pozostaje poza głównym nurtem zainteresowania społecznego.

Bibliografia

- Chomczyński P., Frąckowiak P., Woźniakowska D. (red.), *Kryminologia Teoria i praktyka*, Warszawa 2024.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. z 1997 r., nr 78, poz. 483.
- Lech A., *Społeczne konstruowanie rzeczywistości obiektywnej*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej. Organizacja i zarządzanie” z. 65, 2013.
- Malinowska I., *Problematyka zaginięć ludzi w aspekcie prawnokryminologicznym*, „Problemy Współczesnej Kryminalistyki”, 2018, T. 22.
- Niezabitowska A., *Policjant wobec ofiary przestępstwa*, Słupsk 2016.
- Nowak E., *Teoria agenda – setting a nowe media*, „Studia Medioznawcze”, 3 (66), 2016.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego, Dz. U. z 2025 r., poz. 1872.
- Wojnicz P., *Zaginięcia osób – implikacje prawne w świetle opinii społecznej*, [w:] *Społeczeństwo polskie wobec wyzwań i zagrożeń XXI wieku*, (red.) D. Tomczyszyn, S. Tur, D. Błaszczak, Biała Podlaska 2025.
- Zarządzenie nr 48 Komendanta Głównego Policji z dnia 28 czerwca 2018 r. w sprawie prowadzenia przez Policję poszukiwania osoby zaginionej oraz postępowania w przypadku ujawnienia osoby o nieustalonej tożsamości lub znalezienia nieznanymi zwłok oraz szczątków ludzkich, Dz. Urz. KGP z 2018 r., poz. 77.

¹⁷ *Disparentologia* – zaproponowane w niniejszym artykule pojęcie określające interdyscyplinarny obszar badań nad zaginięciami osób; termin wywodzi się z łac. *disparere* („znikać”, „oddalać się”) oraz gr. *logos* („nauka”). Termin ma charakter propozycji konceptualnej, nie funkcjonuje dotychczas jako utrwalona kategoria w literaturze przedmiotu.